שדות ותורת גלואה
מערכי תרגול קורס 88-311

אוקטובר 2021, גרסה 0.27

אוניברסיטת בר-אילן

סמסטר א' תשפ"ב

תוכן העניינים

מבוא

כמה הערות טכניות לתחילת הקורס:

- דף הקורס נמצא באתר www.math-wiki.com.
- שאלות בנוגע לחומר הלימודי מומלץ לשאול בדף השיחה באתר של הקורס.
- החומר בחוברת הזו נאסף מכמה מקורות, ומבוסס בעיקרו על שינויים ותוספות למערכי תרגול של איתמר שטיין ושירה גילת.
- נשתדל לכתוב **בגופן הזה** כשהגדרות ומושגים חשובים מופיעים בפעם הראשונה. נוסיף בצד גם את השם באנגלית, שעשוי לעזור כשמחפשים חומר נוסף שאינו בעברית. This font
- נשמח לכל הערה על מסמך זה.

מחבר בתשע"ט ותש"ף: תומר באואר
עדכונים בתשפ"ב: גיא בלשר

1 תרגול ראשון

1.1 תזכורת מתורת החוגים

Rng, or non-unital ring

הגדרה 1.1. חוג בלי יחידה $(R,+,\cdot,0)$ הוא מבנה אלגברי המקיים:

Additive group

1. $(R,+,0)$ הוא חבורה אבלית. נקראת **החבורה החיבורית** של החוג.
2. $(R,\cdot)$ הוא חבורה למחצה.
3. מתקיים פילוג (משמאל ומימין). כלומר לכל $a,b,c\in R$ מתקיים

$$(a+b)c=ac+bc,\qquad a(b+c)=ab+ac$$

כאשר ההקשר ברור, נכתוב רק R במקום $(R,+,\cdot,0)$.

Field

הגדרה 1.2. R הוא **שדה** אם $(R\setminus\{0\},\cdot)$ חבורה אבלית.

שדות הם חוגים מאוד טובים. הם חילופיים וכל איבר לא אפסי בהם הפיך.

Ideal

הגדרה 1.3. יהי R חוג. **אידאל** של R הוא תת-חבורה חיבורית $I\subseteq R$ שמקיימת בליעה ביחס לכפל: $IR,RI\subseteq I$.

תזכורת 1.4. יהי F שדה. נתבונן בחוג $F[x]$.

- זהו תחום אוקלידי – ניתן לחלק פולינומים עם שארית;
- לכן, זהו תחום ראשי – כל אידאל ב-$F[x]$ נוצר על ידי פולינום אחד. אפשר ממש למצוא את היוצר: היוצר של אידאל $0\neq I\lhd F[x]$ הוא הפולינום הלא אפסי מדרגה מינימלית ששייך ל-I.
- האידאלים המקסימליים ב-$F[x]$ הם בדיוק האידאלים מהצורה $\langle f(x)\rangle$ כאשר $f\neq 0$ הוא פולינום אי-פריק.
- (אפשר להמשיך למספר משתנים: החוג $F[x_1,\ldots,x_n]$ הוא תחום פריקות יחידה ובפרט תחום שלמות, אבל לא תחום ראשי.)

מסקנה 1.5. אם F שדה ו-$0\neq f\in F[x]$ פולינום אי-פריק, אז $F[x]/\langle f\rangle$ הוא שדה, ו-F משוכן בתוכו:

$$F\hookrightarrow F[x]/\langle f\rangle.$$

לפי המסקנה האחרונה, כדי להבין שדות, עלינו להבין פולינומים אי פריקים.

Irreducible

תזכורת 1.6. יהי R תחום שלמות. איבר לא הפיך $a\in R$ נקרא **אי פריק** אם $a=bc$ גורר ש-b הפיך או c הפיך.

שאלה 1.7. בהינתן פולינום $f(x)\in F[x]$ איך ניתן לקבוע אם הוא אי פריק או לא?

חשוב להדגיש כל הזמן מה השדה שעובדים מעליו. למשל x^2-2 פריק מעל $\mathbb{R}$ אבל לא מעל $\mathbb{Q}$. עבורנו התכונה אי פריק היא "הבסיסית" יותר, ופולינום נקרא פריק אם הוא לא אי פריק. נציג מספר שיטות, ונתחיל בכמה אבחנות קלות:

- כל פולינום ממעלה 1 הוא אי פריק. אז המקרה הזה משעמם. מעכשיו נניח כי $\deg f(x) \geq 2$ בטענות לא טריוויאליות.
- כל פולינום שיש לו שורש בשדה F הוא פריק. הסבר: α שורש של $f(x)$ אם ורק אם $x-\alpha \mid f(x)$.
- אם ל-$f(x)$ אין שורשים בשדה F זה לא אומר שהוא אי פריק. למשל ל-$f(x)=(x^2-5)^2$ מעל $\mathbb{Q}$ אין שורשים, אבל הוא פריק.

טענה 1.8. לפולינום $f(x) \in F[x]$ ממעלה n מעל שדה יש לכל היותר n שורשים.

דוגמה 1.9. האם x^n-1 פריק עבור $n>1$ (נניח מעל $\mathbb{Q}$)? כן, כי מייד רואים ש-$x=1$ הוא שורש.

תרגיל 1.10. יהי $f(x)$ פולינום ממעלה 2 או 3. אז $f(x)$ אי פריק אם ורק אם אין ל-$f(x)$ שורשים.

פתרון. אם ל-$f(x)$ יש שורש הסברנו כבר שהוא פריק. מצד שני אם $f(x)=g(x)h(x)$ כאשר $\deg g(x), \deg h(x) \geq 1$ אז אחד מהם חייב להיות ממעלה 1 וזה אומר של-$f(x)$ יש שורש.

דוגמה 1.11. האם x^2-x-1 פריק מעל $\mathbb{Q}$? בעזרת "נוסחת השורשים" מגלים שהשורשים הם $\frac{1\pm\sqrt{5}}{2}$ שאינם רציונליים, ולכן הפולינום אי פריק.

תרגיל 1.12. האם הפולינום x^3-x+1 פריק מעל $\mathbb{Z}_3$?

פתרון. יש בסך הכל 3 מספרים בשדה. מסתבר שאף אחד מהם לא מאפס את הפולינום ולכן הוא אי פריק.

לשמחתנו, גם אם עובדים מעל $\mathbb{Q}$ יש דרך להגיע למספר סופי של שורשים אפשריים שצריך לבדוק.

הערה 1.13. אם $f(x) \in \mathbb{Q}[x]$ אז ניתן להכפיל במכפלה משותפת של המכנים ולקבל פולינום עם מקדמים שלמים שהוא פריק אם ורק אם $f(x)$ פריק. לכן כשעובדים מעל $\mathbb{Q}$ ניתן תמיד להניח שהמקדמים שלמים. למשל, לעבוד עם $3x^2+2$ במקום עם $\frac{1}{2}x^2+\frac{1}{3}$.

תרגיל 1.14. יהי $f(x)=a_nx^n+\cdots+a_0$ כאשר כל המקדמים שלמים, הוכיחו כי אם השבר המצומצם $\frac{q}{r}$ הוא שורש של $f(x)$ אז

$$q \mid a_0, \quad r \mid a_n$$

פתרון. לפי הנתון

$$a_n\left(\frac{q}{r}\right)^n+\cdots+a_0=0$$

נכפול ב-r^n ונקבל

$$a_nq^n+a_{n-1}q^{n-1}r+\cdots+a_1qr^{n-1}+a_0r^n=0$$

מה שאומר ש-$q \mid a_0r^n$ ו-$r \mid a_nq^n$, אבל בגלל ש-r ו-q זרים (הרי השבר מצומצם) אז מתקיים

$$q \mid a_0, \quad r \mid a_n$$

תרגיל 1.15. האם הפולינום x^3-x-6 אי פריק מעל $\mathbb{Q}[x]$?

פתרון. לפי התרגיל הקודם, אם $\frac{q}{r}$ פתרון (שהוא שבר מצומצם) אז

$$q \mid 6, \quad r \mid 1$$

כך שבסך הכל האפשרויות הן:

$$\frac{q}{r}\in\{\pm1,\pm2,\pm3,\pm6\}$$

אם עוברים עליהן אפשר לראות ש-2 הוא שורש ולכן הפולינום פריק.

תרגיל 1.16. מצאו את הפירוק של x^3-x-6 לגורמים אי פריקים מעל $\mathbb{Q}$.

פתרון. היות ש-2 שורש של הפולינום אנחנו יודעים ש-$x-2 \mid x^3-x-6$. נשתמש בחילוק פולינומים ונגלה

$$\frac{x^3-x-6}{x-2}=x^2+2x+3$$

ל-x^2+2x+3 אין שורשים מעל $\mathbb{Q}$ ולכן הוא אי פריק. לסיכום הפירוק הוא

$$x^3-x-6=(x-2)(x^2+2x+3)$$

כמובן ששיטה זו עובדת גם מעל שדות סופיים.

גם עבור פולינום ממעלה גבוהה מ-3 או פולינומים מעל $\mathbb{R}$ אפשר להשתמש בשיטה הזו, אבל רק כדי למצוא שורש רציונלי ולהראות פריקות. אם לא מוצאים שורש אי אפשר להגיד כלום (בינתיים).

הערה 1.17. זכרו כי לפולינום ממעלה אי זוגית מעל $\mathbb{R}$ תמיד יש שורש אחד לפחות ולכן הוא תמיד פריק.

1.2 קריטריון אייזנשטיין והלמה של גאוס

נעבור לטכניקות אחרות לבדיקת פריקות. מעכשיו נניח כי R תחום שלמות ו-F שדה השברים שלו. הדוגמה שבדרך כלל תשמש אותנו היא $R=\mathbb{Z}$ ו-$F=\mathbb{Q}$.

משפט 1.18 (קריטריון אייזנשטיין)**.** יהי R ו-$P \triangleleft R$ אידאל ראשוני. יהי $f(x)=a_nx^n+\cdots+a_1x+a_0\in R[x]$ פולינום המקיים

Eisenstein's criterion

- $a_i\in P$ לכל $i\neq n$
- $a_n\notin P$
- $a_0\notin P^2$

אז f אי פריק ב-$F[x]$ (אין לו פירוק אמיתי מעל R). אם f פרימיטיבי ב-R (המחלק המשותף המרבי של מקדמיו הוא 1), אז f אי פריק ב-$R[x]$.

במקרה הפרטי שבו $P=\langle p\rangle$ עבור איבר ראשוני p התנאים לעיל שקולים לכך ש-p לא מחלק את a_n, מחלק את a_i עבור $i\neq n$ ו-p^2 לא מחלק את a_0.

דוגמה 1.19. x^n-4x+2 אי פריק מעל $\mathbb{Q}$ כי הוא אייזנשטיין עבור $p=2\in\mathbb{Z}$. לפעמים צריך להתחכם יותר.

תרגיל 1.20. האם הפולינום $x^4+4x^3+6x^2-1$ אי פריק מעל $\mathbb{Q}$?

כדי לפתור את התרגיל נעזר בעובדה ההבאה:

טענה 1.21. $f(x)$ אי פריק אם ורק אם $f(x+c)$ אי פריק לכל $c\in F$.

הוכחה. קל לוודא שתמיד $f(x)$ ו-$f(x+c)$ מאותה מעלה ולכן $f(x)=g(x)h(x)$ פירוק אם ורק אם $f(x+c)=g(x+c)h(x+c)$ פירוק. □

פתרון. אם נשים לב שהפולינום שלנו הוא למעשה

$$(x+1)^4-4(x+1)+2$$

היות ש-x^4-4x+2 אי פריק לפי קריטריון אייזנשטיין, אז גם הפולינום שלנו אי פריק.

2 תרגול שני

לשיטה הבאה שנציג צריך תזכורת נוספת:

תזכורת 2.1 (גרסה ללמה של גאוס)**.** יהי R תחום שלמות ויהי F שדה השברים שלו. יהי $f(x)\in R[x]$. אז $f(x)$ אי פריק ב-$F[x]$ אם ורק אם הוא לא ניתן לפירוק למכפלת פולינומים לא קבועים שמעלתם קטנה מ-$\deg f(x)$.

תזכורת 2.2 (גרסה ללמה של גאוס)**.** יהי $f(x)$ פולינום שכל מקדמיו שלמים. נניח שהוא פרימיטיבי. אז $f(x)$ אי פריק ב-$\mathbb{Z}[x]$ אם ורק אם הוא אי פריק ב-$\mathbb{Q}[x]$.

משפט 2.3 (שיטת הרדוקציה)**.** יהי $f(x) \in \mathbb{Z}[x]$ ויהי p ראשוני כלשהו. נסמן ב-$\bar{f}(x)$ את הפולינום המתקבל מביצוע מודולו p למקדמי f. אם $\deg \overline{f}(x) = \deg f(x)$ ו-$\overline{f}(x)$ אי פריק אז גם $f(x)$ אי פריק.

את ההוכחה נשאיר כתרגיל מודרך לשיעורי בית. כעת נראה יישום.

תרגיל 2.4. האם הפולינום $8x^3 - 6x - 1$ אי פריק ב-$\mathbb{Q}[x]$?

פתרון. היות ש-$\gcd(8,6,1) = 1$ הפולינום אי פריק ב-$\mathbb{Q}[x]$ אם ורק אם הוא אי פריק ב-$\mathbb{Z}[x]$. ננסה להשתמש בשיטת הרדוקציה.
ננסה $p = 2$: מתקבל -1 שאינו באותה מעלה כמו f.
ננסה $p = 3$: מתקבל $2x^3 - 1$ שהוא פריק ($x = 2$ שורש).
ננסה $p = 5$: מתקבל $3x^3 - x - 1$ שהוא במקרה אי פריק (בודקים 5 אפשרויות).
לכן גם הפולינום $8x^3 - 6x - 1$ אי פריק.

תרגיל 2.5. הפולינום $f(x) = x^4 + 1$ הוא אי-פריק מעל $\mathbb{Q}$. הראו שלכל p ראשוני, f פריק ב-$\mathbb{F}_p$.

פתרון. ראשית, כדי להוכיח ש-$f(x)$ אי-פריק מעל $\mathbb{Q}$, נשים לב כי

$$f(x+1) = (x+1)^4 + 1 = x^4 + 4x^3 + 6x^2 + 4x + 2$$

שהוא אי-פריק לפי אייזנשטיין עם $p = 2$.
כעת נעבור ל-$\mathbb{F}_p$. נראה שאפשר למצוא פירוק מהצורה

$$x^4 + 1 = (x^2 + ax + b)(x^2 + cx + d).$$

נשווה מקדמים:

$$\begin{aligned} a + c &= 0 \\ b + ac + d &= 0 \\ ad + bc &= 0 \\ bd &= 1 \end{aligned}$$

אם נציב את המשוואה הראשונה ואת המשוואה האחרונה בשתי המשוואות האמצעיות, נקבל

$$\begin{aligned} b - a^2 + \frac{1}{b} &= 0 \\ \frac{a}{b} - ab &= 0 \end{aligned}$$

כלומר

$$\begin{aligned} b + \frac{1}{b} &= a^2 \\ \frac{a}{b} &= ab \end{aligned}$$

נחלק לשני מקרים:

- אם $a=0$, נרצה שיתקיים $b^2+1=0$ (כלומר $\sqrt{-1}\in\mathbb{F}_p$).
- אם $a\neq 0$, נרצה שיתקיים $b^2=1$, כלומר $b=\pm 1$. נציב במשוואה הראשונה ונקבל $a^2=\pm 2$, כלומר רוצים $\sqrt{\pm 2}\in\mathbb{F}_p$.

לכן עלינו להראות שלכל p, לפחות אחד מבין $-1,2,-2$ הוא ריבוע מודולו p. בתרגיל הבית תוכיחו כי $\mathbb{F}_p^\times=\langle g\rangle$ היא חבורה ציקלית, כלומר $\mathbb{F}_p^\times\cong{}^{\mathbb{Z}}/_{(p-1)\mathbb{Z}}$; לכן $(\mathbb{F}_p^\times)^2\cong{}^{2\mathbb{Z}}/_{(p-1)\mathbb{Z}}\cong{}^{\mathbb{Z}}/_{\frac{p-1}{2}\mathbb{Z}}$, ולכן $\left[\mathbb{F}_p^\times:(\mathbb{F}_p^\times)^2\right]=2$. נתבונן במחלקות המתאימות ל-$-1,2,-2$ ב-${}^{\mathbb{F}_p^\times}/_{(\mathbb{F}_p^\times)^2}$; אם -1 ו-2 אינם ריבועים, אז שניהם מתאימים למחלקה הלא טריוויאלית, ולכן מכפלתם (-2) תתאים למחלקה הטריוויאלית, כלומר -2 כן יהיה ריבוע מודולו p.

2.1 הרחבת שדות

הגדרה 2.6. יהי $F\subseteq K$ **תת־שדה** של K. במקרה זה נאמר כי K הוא **הרחבה** של F ונסמן זאת K/F. כן, זה אותו סימון של חוג מנה, אבל אנחנו לא נתבלבל בינהם כי שדה הוא חוג פשוט ומכאן שחוגי המנה שלו לא מעניינים.

Subfield
Field extension

אם ישנה שרשרת של שדות $F\subseteq L\subseteq K$ נאמר כי L הוא **שדה ביניים** של ההרחבה K/F.

Intermediate field

תזכורת 2.7. ראינו בתרגול הקודם דרך לבנות הרחבת שדות מתוך השדה F: אם $f\in F[x]$ פולינום אי-פריק, אז $F[x]/\langle f\rangle$ הוא שדה שמכיל את f. אם $\deg f=n$, הוכחתם בתרגיל הבית כי $\{1,x,\ldots,x^{n-1}\}$ הוא בסיס של $F[x]/\langle f\rangle$ כמרחב וקטורי מעל F.

תרגיל 2.8. בשדה $\mathbb{Q}[x]/\langle x^3-x^2+1\rangle$, חשבו את ההופכי של x^2-1 כצירוף לינארי של $1,x,x^2$.

פתרון. נסמן $f(x)=x^3-x^2+1$ ו-$g(x)=x^2-1$. כדי לחשב את ההופכי, ניעזר באלגוריתם אוקלידס המורחב למצוא $a(x),b(x)\in\mathbb{Q}[x]$ שעבורם

$$a(x)\cdot f(x)+b(x)\cdot g(x)=1.$$

נחלק עם שארית:

$$x^3-x^2+1=(x-1)(x^2-1)+x$$

ולכן

$$x=1\cdot(x^3-x^2+1)-(x-1)\cdot(x^2-1)=f(x)-(x-1)g(x).$$

לשלב הבא,

$$x^2-1=x\cdot x-1$$

ולכן

$$1=x\cdot x-1\cdot(x^2-1)=x\cdot(f(x)-(x-1)g(x))-g(x)=x\cdot f(x)+(-x^2+x-1)g(x).$$

בסך הכל $a(x) = x$ ו-$b(x) = -x^2 + x - 1$. לכן ההופכי של $x^2 - 1$ בשדה $\mathbb{Q}[x]/\langle x^3 - x^2 + 1\rangle$ הוא $-x^2 + x - 1$.

תזכורת 2.9. תהי K/F הרחבת שדות ויהי $a \in K$.

- מגדירים $F[a] = \{f(a) \mid f \in F[x]\} = \{\sum_{i=0}^{n} \alpha_i a^i \mid \alpha_i \in F\}$. זהו תת-חוג של F.
- הסיפוח של a ל-F הוא תת־השדה (של K) הקטן ביותר שמכיל את F ואת a. נסמן אותו $F(a)$. הרחבה כזו, באיבר אחד, נקראת גם **הרחבה פשוטה**. Simple extension
בדרך אחרת, השדה $F(a)$ הוא החיתוך של כל תת־השדות שמכילים גם את F וגם את a. חשוב להדגיש את התכונה הפשוטה (אך חשובה) הבאה: אם L שדה ביניים המכיל את a אז $F(a) \subseteq L$. נדגיש כי $F(a) = F$ אם ורק אם $a \in F$.

Algebraic
Transcendental

אם a הוא **אלגברי** מעל F, כלומר שורש של איזשהו פולינום לא אפסי עם מקדמים ב-F, אז $F[a]$ הוא שדה ומתקיים $F[a] = F(a)$; אחרת, אומרים ש-a הוא **טרנסצנדנטי** מעל F, ואז $F[a] \cong F[x]$ ו-$F(a) \cong F(x)$.

דוגמה 2.10. $\mathbb{Q}[\sqrt{2}] = \{a + b\sqrt{2} \mid a, b \in \mathbb{Q}\}$. הסבר: צריך רק לוודא שהוא סגור לכפל לחיבור ולהופכי ואז זה תת־שדה של $\mathbb{R}$. מצד שני, ברור שכל שדה שמכיל את $\mathbb{Q}$ ו-$\sqrt{2}$ מכיל גם את השדה מסגירות לחיבור ולכפל. שימו לב כי $\mathbb{Q}[\sqrt{2}] = \mathbb{Q}(\sqrt{2})$ מפני ש-$\left(\sqrt{2}\right)^{-1} = \frac{1}{2}\sqrt{2}$.

תרגיל 2.11. הוכיחו כי $\sqrt{6} \notin \mathbb{Q}[\sqrt{2}]$.

פתרון. נניח בשלילה ש-$\sqrt{6} \in \mathbb{Q}[\sqrt{2}]$. אז קיימים $a, b \in \mathbb{Q}$ עבורם

$$\sqrt{6} = a + b\sqrt{2}$$

לא ייתכן ש-$b = 0$ כי $\sqrt{6}$ לא רציונלי, ולא ייתכן ש-$a = 0$ כי $\sqrt{3}$ לא רציונלי. נעלה משוואה זו בריבוע ונקבל

$$6 = a^2 + 2\sqrt{2}ab + 2b^2$$

כלומר

$$\sqrt{2} = \frac{6 - a^2 - 2b^2}{2ab}$$

מותר לחלק כי כבר הוכחנו $ab \neq 0$. קיבלנו ש-$\sqrt{2}$ רציונלי, וזו סתירה.

הערה 2.12. כמו שאפשר לספח איבר אחד, אפשר לספח קבוצת איברים, והעיקרון דומה.

תרגיל 2.13. האם $\sqrt{2}i \in \mathbb{Q}[\sqrt{2} + i]$?

פתרון. על פניו אפשר לחשוד שלא, כמו בתרגיל הקודם. אבל בעצם

$$(\sqrt{2} + i)^2 = 2 + 2\sqrt{2}i - 1 = 1 + 2\sqrt{2}i$$

נחסר 1 ונחלק ב-2 (פעולות שמשאירות אותנו בתוך השדה) ונקבל כי

$$\sqrt{2}i \in \mathbb{Q}[\sqrt{2} + i]$$

3 תרגול שלישי

הגדרה 3.1. תהי K/F הרחבת שדות. בפרט K הוא מרחב וקטורי מעל F. **הממד** של K/F הוא הממד של K מעל F ומסמנים אותו $[K:F]=\dim_F K$. לא להתבלבל עם הסימון הזהה של אינדקס שראינו בתורת החבורות. Dimension

דוגמה 3.2. לכל שדה F מתקיים $[K:F]=1$ אם ורק אם $K=F$.

דוגמה 3.3. $[\mathbb{C}:\mathbb{R}]=2$, $[\mathbb{R}:\mathbb{Q}]=\infty$, $[\mathbb{Q}[\sqrt{2}]:\mathbb{Q}]=2$.

משפט 3.4. יהי f פולינום אי פריק מעל F עם שורש a, אז $\deg f=[F(a):F]$.

במילים אחרות, אם K/F הרחבת שדות ו-$a\in K$ אלגברי מעל F, אז

$$F[x]/\left\langle f(x)\right\rangle \cong F[a]\cong F\left(a\right)$$

כאשר $f(x)$ הוא פולינום מינימלי של a. שימו לב שאם $b\in K$ שורש אחר של $f(x)$, אז $f(x)$ הוא פולינום מינימלי גם של b ומתקיים $F[a]\cong F[b]$. גם הכיוון ההפוך נכון:

טענה 3.5. אם K/F הרחבת שדות כך ש-$K\cong F[a]$, אז $K=F[b]$ עבור איזשהו $b\in K$ שהוא שורש של פולינום מינימלי של a. זה כמובן לא אומר ש-$b\in F[a]$.

שאלה 3.6. תהי $F(a)$ הרחבה של F ונניח ש-f הוא הפולינום המינימלי של a (מעל F). האם כל השורשים של f נמצאים ב-$F(a)$?

פתרון. לפעמים כן (למשל $\mathbb{Q}(\sqrt{2})$) אבל זה לא תמיד קורה. למשל ניקח את $\mathbb{Q}(\sqrt[3]{2})$. ברור כי $\mathbb{Q}(\sqrt[3]{2})\subseteq\mathbb{R}$ ושהפולינום המינימלי של $\sqrt[3]{2}$ הוא x^3-2, אבל שאר השורשים שלו הם מרוכבים ולכן לא נמצאים ב-$\mathbb{Q}(\sqrt[3]{2})$.

הערה 3.7. המצבים שבהם כן כל השורשים נמצאים בהרחבה הם חשובים ונדבר עליהם בהרחבה בהמשך הקורס.

3.1 חישוב פולינום מינימלי

תרגיל 3.8. מהו הפולינום המינימלי של $\sqrt{3}+\sqrt{2}$ מעל $\mathbb{Q}$? מעל $\mathbb{Q}(\sqrt{2})$?

פתרון. נסמן $a=\sqrt{2}+\sqrt{3}$. מעל $\mathbb{Q}(\sqrt{2})$,

$$a-\sqrt{2}=\sqrt{3}\Longrightarrow a^2-2\sqrt{2}a+2=3\Longrightarrow a^2-2\sqrt{2}a-1=0.$$

נטען כי $f(x)=x^2-2\sqrt{2}x-1$ הוא הפולינום המינימלי של a מעל $\mathbb{Q}(\sqrt{2})$. אכן, $\sqrt{2}+\sqrt{3}\notin\mathbb{Q}(\sqrt{2})$, ולכן הפולינום המינימלי לא יכול להיות לינארי. לכן הוא מדרגה שהיא לפחות 2, אבל $f(x)$ מדרגה 2 ולכן הוא המינימלי.

מעל $\mathbb{Q}$, נשים לב כי

$$a^2=2+2\sqrt{6}+3=5+2\sqrt{6}$$

ולכן $a^2-5=2\sqrt{6}$. נעלה בריבוע ונקבל

$$a^4-10a^2+25=24 \Longrightarrow a^4-10a^2+1=0.$$

נטען כי $g(x)=x^4-10x^2+1$ הוא הפולינום המינימלי של $\sqrt{2}+\sqrt{3}$. אכן, הוא מאפס אותו; כדי להראות אי-פריקות, ניזכר שמתרגיל הבית מתקיים $\mathbb{Q}(\sqrt{2}+\sqrt{3})=\mathbb{Q}(\sqrt{2},\sqrt{3})$, וניתן לוודא כי $\left[\mathbb{Q}(\sqrt{2}+\sqrt{3}):\mathbb{Q}\right]=4$. לכן הדרגה של הפולינום המינימלי של $\sqrt{2}+\sqrt{3}$ מעל $\mathbb{Q}$ צריכה להיות 4, ולכן זהו $g(x)$.

תרגיל 3.9. נתון כי הפולינום המינימלי של a (מעל $\mathbb{Q}$) הוא $x^3-6x^2+9x+11$ מצאו את הפולינום המינימלי של $\frac{1}{a}$.

פתרון. נציב a בפולינום ונשים לב כי

$$a^3-6a^2+9a+11=0$$

ולכן

$$1-\frac{6}{a}+\frac{9}{a^2}+\frac{11}{a^3}=0$$

כלומר הפולינום $11x^3+9x-6x+1$ מאפס את $\frac{1}{a}$. אין לפולינום שורשים ב-$\mathbb{Q}$ (אם b היה שורש אז $\frac{1}{b}$ שורש של הפולינום המקורי בסתירה לאי פריקות). לכן הוא הפולינום המינימלי (צריך לחלק ב-11 כדי להפוך אותו למתוקן).

3.2 כפליות הממד

תזכורת 3.10 (כפליות הממד)**.** אם $F\subseteq L\subseteq K$, אז

$$[K:L][L:F]=[K:F]$$

תרגיל 3.11. תהי $F\subseteq K$ הרחבת שדות ויהיו $a,b\in K\backslash F$. נניח כי

$$[F(a):F]=n,\quad [F(b):F]=m$$

הוכיחו כי $[F(a,b):F]\leq nm$.

פתרון. הנתון $[F(a):F]=n$ אומר לנו שהפולינום המינימלי $m_a\in F[x]$ של a מעל F הוא ממעלה n. אבל m_a הוא גם פולינום מעל $F(b)$ שמאפס את a. לכן הפולינום המינימלי של a מעל $F(b)$ מחלק את m_a ולכן הוא ממעלה קטנה (או שווה) ממנו. לכן

$$[F(a,b):F(b)]\leq n$$

ומכאן נקבל בעזרת כפליות הממד:

$$[F(a,b):F]=[F(a,b):F(b)]\,[F(b):F]\leq nm$$

תרגיל 3.12. בהמשך לתרגיל הקודם, הראו שאם $(n,m)=1$ אז $[F(a,b):F]=nm$.

פתרון. נשים לב כי

$$[F(a,b):F]=[F(a,b):F(a)][F(a):F]=n[F(a,b):F(a)]$$

$$[F(a,b):F]=[F(a,b):F(b)][F(b):F]=m[F(a,b):F(b)]$$

כלומר $n,m\mid[F(a,b):F]$. לפי תורת המספרים האלמנטרית

$$nm=[n,m]\mid[F(a,b):F]$$

כי n,m זרים, ולכן $[F(a,b):F]=nm$.

דוגמה 3.13. $[\mathbb{Q}(\sqrt{2},\sqrt[3]{11}):\mathbb{Q}]=6$ כי $(2,3)=1$.

תרגיל 3.14. תהי K/F הרחבה סופית, ויהי $p\in F[x]$ פולינום אי-פריק (מעל F) כך ש-$\deg p\nmid[K:F]$. הוכיחו כי ל-p אין שורש ב-K.

הוכחה. נניח בשלילה שיש שורש $\alpha\in K$ של p. לכן $F\subseteq F(\alpha)\subseteq K$. ממשפט 3.4, $[F(\alpha):F]=\deg p$. אבל מכפליות המימד נקבל $\deg p=[F(\alpha):F]\mid[K:F]$, בסתירה לנתון. $\square$

הערה 3.15. ייתכן שמעל F הפולינום p יהפוך להיות פריק, גם אם אין לו שורש. למשל, אם ניקח $F=\mathbb{Q}$, $K=\mathbb{Q}(\sqrt{2})$ ו-$p(x)=x^4-2$. p אי-פריק מעל $\mathbb{Q}$ לפי אייזנשטיין עם $p=2$, אבל פריק מעל K כי $p(x)=(x^2+\sqrt{2})(x^2-\sqrt{2})$.

4 תרגול רביעי

4.1 שורשי יחידה

הגדרה 4.1. יהי F שדה. איבר $\rho\in F$ נקרא **שורש יחידה פרימיטיבי** (או קדום) ממעלה n אם הסדר שלו ב-F^* הוא n. כלומר $\rho^n=1$ וגם $\rho^i\neq1$ לכל $1\leq i<n$. Primitive root of unity

דוגמה 4.2. ב-$\mathbb{C}$ לכל $n\in\mathbb{N}$ יש שורש יחידה פרמיטיבי, למשל $\rho_n=e^{2\pi i/n}$.

הערה 4.3. אם ρ שורש יחידה פרימיטיבי מדרגה n, אז ρ^k הוא שורש יחידה פרימיטיבי מדרגה n אם ורק אם $(n,k)=1$.

תרגיל 4.4. יהי $\rho\in F$ שורש יחידה פרמיטיבי מדרגה n. הוכיחו כי $1,\rho,\ldots,\rho^{n-1}$ כולם שונים זה מזה, והראו כי

$$x^n-1=\prod_{i=1}^{n}\left(x-\rho^i\right)$$

פתרון. נניח כי $\rho^i = \rho^j$ כאשר $i \leq j$. אז $\rho^{j-i} = 1$. אבל $0 \leq j - i < n$, ולכן בהכרח $j = i$, כי ρ הוא שורש יחידה פרמיטיבי מדרגה n.

נשים לב ש-ρ^i הוא שורש של $x^n - 1$ לכל i. מכיוון שהם שונים, אלו הם כל השורשים של $x^n - 1$, כי זה פולינום מעל שדה ממעלה n. לכן $x^n - 1 = \prod_{i=1}^{n} (x - \rho^i)$.

דוגמה 4.5. יהי ρ שורש יחידה פרימיטיבי מדרגה n. אז

$$\mathbb{Q}(\rho) = \left\{ a_0 + a_1\rho \cdots + a_{n-1}\rho^{n-1} \,\middle|\, a_i \in \mathbb{Q} \right\}$$

דוגמה 4.6. יהי p ראשוני ויהי ρ_p שורש יחידה פרמיטיבי מדרגה p. אז הוא בוודאי מאפס את $x^p - 1$. נחפש גורם אי פריק של פולינום זה:

$$\frac{x^p - 1}{x - 1} = x^{p-1} + \cdots + x + 1$$

שהוא הפולינום המינימלי של ρ_p כי למזלנו פתרנו את תרגילי הבית בתורת החוגים שבהם הוכחנו שהוא אי פריק. לכן $[\mathbb{Q}(\rho_p) : \mathbb{Q}] = p - 1$.

תרגיל 4.7. נסמן $\rho = e^{\frac{\pi i}{6}}$, שהוא שורש יחידה פרמיטיבי מדרגה 12. הוכיחו כי

$$\mathbb{Q}(\rho) = \mathbb{Q}(\sqrt{3}, i)$$

פתרון. נשים לב ש-$\rho = \frac{\sqrt{3}}{2} + \frac{1}{2}i$. אז ברור ש-$\mathbb{Q}(\rho) \subseteq \mathbb{Q}(\sqrt{3}, i)$. מצד שני $\rho^3 = i$ ולכן $i \in \mathbb{Q}(\rho)$ וגם

$$\sqrt{3} = 2(\rho - \frac{i}{2}) \in \mathbb{Q}(\rho)$$

ולכן יש שוויון.

תרגיל 4.8. בהמשך לתרגיל הקודם, חשבו את $[\mathbb{Q}(\rho) : \mathbb{Q}]$.

פתרון. קל לראות ש-$[\mathbb{Q}(\sqrt{3}) : \mathbb{Q}] = 2$ וש-$[\mathbb{Q}(i, \sqrt{3}) : \mathbb{Q}(\sqrt{3})] = 2$ ולכן

$$[\mathbb{Q}(\rho) : \mathbb{Q}] = 4$$

תרגיל 4.9. בהמשך לתרגיל הקודם, מצאו פולינום מינימלי של ρ.

פתרון. אנחנו יודעים כי $\rho^{12} = 1$. כלומר מדובר בשורש של $x^{12} - 1$. אבל זה כמובן פריק. נתחיל לפרק

$$x^{12} - 1 = (x^6 - 1)(x^6 + 1)$$

ונשים לב כי ρ שורש של $x^6 + 1$. לפי הנוסחה $a^3 + b^3 = (a + b)(a^2 - ab + b^2)$ נקבל

$$x^6 + 1 = (x^2 + 1)(x^4 - x^2 + 1)$$

מפני ש-ρ אינו שורש של $x^2 + 1$, אז הוא צריך להיות שורש של $x^4 - x^2 + 1$. זה פולינום אי פריק כי אנחנו כבר יודעים ש-$[\mathbb{Q}(\rho) : \mathbb{Q}] = 4$. למעשה יש לנו דרך חדשה להוכיח שפולינום הוא אי פריק.

הערה 4.10. בהמשך הקורס נלמד על הפירוק המלא של $x^n - 1$.

4.2 שדות פיצול

הגדרה 4.11. יהי $f \in F[x]$. הפולינום f **מתפצל** ב-F אם אפשר לפרק אותו למכפלה של גורמים לינאריים. אם f מתפצל בהרחבת שדות E/F, נאמר ש-E הוא **שדה מפצל** של f.

Split
E Splits f

דוגמה 4.12. $\mathbb{Q}[\sqrt{2}]$ מפצל את $x^2 - 2$ מעל $\mathbb{Q}$. באופן דומה $\mathbb{Q}[\sqrt{\Delta}]$ מפצל את $ax^2 + bx + c$ כאשר Δ היא הדיסקרימיננטה. אפשר לפצל כמה פולינומים בבת אחת, למשל $\mathbb{C}$ הוא שדה מפצל של כל פולינום מעל $\mathbb{Q}$.

הגדרה 4.13. יהי $f \in F[x]$. נאמר ש-E/F הוא **שדה פיצול** של f אם הוא שדה מפצל מינימלי. כלומר אין שדה ביניים (לא טריוויאלי) שהוא שדה מפצל.

Splitting field

משפט 4.14. יהי $f \in F[x]$. כל שדות הפיצול של f מעל F איזומורפיים.

תרגיל 4.15. מצאו את שדה הפיצול של $x^5 - 2$ מעל $\mathbb{Q}$ ואת הממד שלו.

פתרון. נסמן $\rho = e^{2\pi i/5}$. אז השורשים של הפולינום הם

$$\sqrt[5]{2}, \sqrt[5]{2}\rho, \ldots, \sqrt[5]{2}\rho^4$$

ולכן שדה הפיצול הוא $E = \mathbb{Q}(\sqrt[5]{2}, \sqrt[5]{2}\rho, \ldots, \sqrt[5]{2}\rho^4)$. קל לבדוק כי

$$\mathbb{Q}(\sqrt[5]{2}, \sqrt[5]{2}\rho, \ldots, \sqrt[5]{2}\rho^4) = \mathbb{Q}(\sqrt[5]{2}, \rho)$$

וקל לחשב $[\mathbb{Q}(\sqrt[5]{2}) : \mathbb{Q}] = 5$. כמו כן, נשים לב כי $x^5 - 1$ מאפס את ρ. אבל הפולינום הזה אינו הפולינום המינימלי כי הוא פריק. אנחנו כבר יודעים כי

$$x^5 - 1 = (x-1)(x^4 + x^3 + x^2 + x + 1)$$

ושהגורם $x^4 + x^3 + x^2 + x + 1$ הוא אי פריק. לכן $[\mathbb{Q}(\rho) : \mathbb{Q}] = 4$. מפני ש-$\gcd(4,5) = 1$, אז לפי תרגיל 3.12 (או מתרגיל הבית), נקבל $[E : \mathbb{Q}] = 20$.

5 תרגול חמישי

5.1 המשך שדות פיצול

תרגיל 5.1. מצאו את שדה הפיצול של $x^4 - 4x^2 - 1$ מעל $\mathbb{Q}$.

פתרון. צריך בסך הכל למצוא את השורשים. מציבים $t = x^2$ ופותרים. מגלים שהשורשים הם

$$\pm\sqrt{2+\sqrt{5}}, \pm\sqrt{2-\sqrt{5}}$$

ולכן שדה הפיצול הוא $\mathbb{Q}(\sqrt{2+\sqrt{5}}, \sqrt{2-\sqrt{5}})$.

תרגיל 5.2. הוכיחו כי $f(x) = x^4 - 4x^2 - 1$ הוא אי פריק מעל $\mathbb{Q}$.

פתרון. דרך א': ברור של-$f(x)$ אין שורשים ב-$\mathbb{Q}$ (כי מצאנו את השורשים). אז נשאר לוודא שהוא לא מתפרק למכפלת פולינומים ממעלה 2. אבל אנחנו כבר יודעים

$$x^4 - 4x^2 - 1 = (x - \sqrt{2+\sqrt{5}})(x + \sqrt{2+\sqrt{5}})(x - \sqrt{2-\sqrt{5}})(x + \sqrt{2-\sqrt{5}})$$

וקל לבדוק שכל מכפלה של שני גורמים מכאן אינה פולינום מעל $\mathbb{Q}$.

דרך ב': כמו בתרגיל הבית מוכיחים ש-$[\mathbb{Q}(\sqrt{2+\sqrt{5}}) : \mathbb{Q}] = 4$. לכן הפולינום המינימלי של $\sqrt{2+\sqrt{5}}$ הוא ממעלה 4, לכן $x^4 - 4x^2 - 1$ מינימלי ולכן אי פריק.

תרגיל 5.3. כמה תת־שדות יש ל-$\mathbb{C}$ שאיזומורפיים ל-$\mathbb{Q}(\sqrt{2+\sqrt{5}})$?

פתרון. אם $K \subseteq \mathbb{C}$ הוא שדה ויש $\varphi \colon \mathbb{Q}(\sqrt{2+\sqrt{5}}) \to K$ איזומורפיזם, אז φ מקבע את $\mathbb{Q}$. כמו כן $\varphi(\sqrt{2+\sqrt{5}})$ בהכרח נשלח לשורש של $x^4 - 4x^2 - 1$ שזה פולינום עם 4 שורשים (שונים) בסך הכל. מכאן מסיקים שכל אחד מבין

$$\mathbb{Q}(\sqrt{2+\sqrt{5}}), \mathbb{Q}(-\sqrt{2+\sqrt{5}}), \mathbb{Q}(\sqrt{2-\sqrt{5}}), \mathbb{Q}(-\sqrt{2-\sqrt{5}})$$

מוכל ב-K. לכן הוא צריך להיות שווה ל-K משיקולי ממד. כעת נשים לב שהשניים הימניים והשמאליים למעשה שווים. אז יש רק שני תת־שדות והם $\mathbb{Q}(\sqrt{2-\sqrt{5}})$ ו-$\mathbb{Q}(\sqrt{2+\sqrt{5}})$. אלו שדות איזומורפיים אבל שונים, כי אחד מרוכב והשני ממשי.

תרגיל 5.4. נסמן $E = \mathbb{Q}(\sqrt{2+\sqrt{5}}, \sqrt{2-\sqrt{5}})$. חשבו את הממד שלו מעל $\mathbb{Q}$.

פתרון. כבר ראינו $[\mathbb{Q}(\sqrt{2+\sqrt{5}}) : \mathbb{Q}] = 4$, ונשאר לבדוק מהו $[E : \mathbb{Q}(\sqrt{2+\sqrt{5}})]$. ברור שזה לא 1 כי

$$\sqrt{2-\sqrt{5}} \notin \mathbb{Q}(\sqrt{2+\sqrt{5}})$$

שהוא מספר מרוכב ואילו $\mathbb{Q}(\sqrt{2+\sqrt{5}})$ ממשי. מצד שני, נשים לב ש-$\sqrt{5} \in \mathbb{Q}(\sqrt{2+\sqrt{5}})$ ולכן

$$x^2 - 2 + \sqrt{5}$$

פולינום מאפס של $\sqrt{2-\sqrt{5}}$ מעל $\mathbb{Q}(\sqrt{2+\sqrt{5}})$. לכן $[E : \mathbb{Q}(\sqrt{2+\sqrt{5}})] = 2$ וקיבלנו ש-$[E : \mathbb{Q}] = 8$.

תרגיל 5.5. יהי F שדה ממאפיין p. נתבונן בפולינום $f(x) = x^p - x - a$. יהי α שורש של $f(x)$. מצאו את שדה הפיצול של α מעל F.

פתרון. נשים לב כי לכל $k \in \{0, 1, \dots, p-1\}$ מתקיים

$$f(\alpha + k) = (\alpha + k)^p - (\alpha + k) - a = \alpha^p + k^p - \alpha - k - a = 0$$

מפני ש-$(\alpha + k)^p = \alpha^p + k^p$. כלומר $\{\alpha + k\}_{k=0}^{p-1}$ הם כל השורשים של f, כי הוא ממעלה p. לכן שדה הפיצול הוא

$$F[\alpha] = F[\alpha, \alpha + 1, \dots, \alpha + p - 1]$$

טענה 5.6. לכל פולינום $f \in F[x]$ יש שדה מפצל שממדו אינו עולה על $(\deg f)!$.

דוגמה 5.7. בתרגיל 5.5, אם $f(x)$ אי פריק, אז $[F[\alpha] : F] = p$ וזה יכול להיות ממש קטן מ-$p!$.

5.2 המשכה

תרגיל 5.8. יהיו $f, g\colon F(a_1, \dots, a_n) \to K$ שני הומומורפיזמים שמקיימים

$$\begin{aligned} f(x) &= g(x) \quad \forall x \in F \\ f(a_i) &= g(a_i) \quad 1 \le i \le n \end{aligned}$$

הוכיחו כי $f = g$.

פתרון. הקבוצה $\{r \in F(a_1, \dots, a_n) \mid f(r) = g(r)\}$ היא תת־שדה של $F(a_1, \dots, a_n)$ (קל לבדוק) והיא מכילה את $F, a_1, \dots, a_n$. לכן היא כל $F(a_1, \dots, a_n)$, ונסיק $f = g$.

הגדרה 5.9. תהי K/F הרחבת שדות, ויהי $\varphi\colon F \to E$ שיכון (למה כל הומומורפיזם של שדות הוא שיכון?). שיכון $\overline{\varphi}\colon K \to E$ נקרא **המשכה** של φ אם הצמצום של $\overline{\varphi}$ ל-F שווה ל-φ.

Extension of an embedding

תרגיל 5.10. תהי K/F הרחבת שדות. יהי $g(x) \in F[x]$ אי פריק ויהיו a, b שני שורשים של g. הוכיחו כי יש איזומורפיזם

$$f\colon F(a) \to F(b)$$

המקיים כי $f(a) = b$ וכן $f(\alpha) = \alpha$ לכל $\alpha \in F$.

פתרון. נסתכל על העתקת ההכלה $i : F \hookrightarrow F(b)$. אפשר להרחיב אותה להעתקה

$$\hat{i}\colon F[x] \to F(b)$$

כך ש-$f(x) = b$ לפי הגדרת פולינומים. כמובן שכעת זו העתקה על. נשים לב שהגרעין הוא $\langle g(x) \rangle$ (כי $g(x)$ פולינום מינימלי של a). לפי משפט האיזומורפיזם הראשון

$$f\colon F[x]/\langle g(x) \rangle \to F(b)$$

הוא איזומורפיזם ובאופן דומה ניתן לבנות איזומורפיזם $g\colon F[x]/\langle g(x) \rangle \to F(a)$. האיזומורפיזם שאנחנו מחפשים הוא gf^{-1}.

תזכורת 5.11. תהי K/F הרחבת שדות ויהיו $a, b \in K$ איברים עם פולינומים מינימליים m_a, m_b מעל F, בהתאמה. נסמן ב-E_a, E_b את שדות הפיצול של m_a, m_b. אז כל איזומורפיזם

$$f\colon F(a) \to F(b)$$

שמקבע את איברי F (כלומר $f(\alpha) = \alpha$ לכל $\alpha \in F$) ניתן להרחיב לאיזומורפיזם $f\colon E_a \to E_b$.

תרגיל 5.12. יהי $g(x) \in F[x]$ פולינום אי פריק עם שדה פיצול E. ויהיו a, b שני שורשים של $g(x)$. הוכיחו כי יש איזומורפיזם $f\colon E \to E$ שמקבע את איברי F ומקיים $f(a) = b$.

פתרון. לפי תרגיל קודם יש איזומורפיזם $f\colon F(a) \to F(b)$ שמקבע את איברי F ושולח $f(a) = b$ לפי התזכורת אפשר להרחיב אותו לכל E.

6 תרגול שישי

6.1 קומפוזיטום

הגדרה 6.1. אם $F, L \subseteq K$, אז **הקומפוזיטום** של F ו-L הוא תת־השדה המינימלי שמכיל את F, L ומסומן בדרך כלל FL או $F \vee L$. Compositum

תרגיל 6.2. יהיו $F \subseteq K \subseteq E$ שדות כך ש-E שדה פיצול של פולינום $f(x) \in F[x]$ כלשהו ו-K מכיל שורש a של $f(x)$. הוכיחו כי ניתן למצוא $K_1, \dots, K_r$ תת־שדות של E שכולם איזומורפיים ל-K כך שמתקיים

$$E = K_1 K_2 \cdots K_r$$

פתרון. נסמן ב-$b_1, \dots, b_r$ את שורשי F. ראינו כבר שיש איזומורפיזמים

$$f_i\colon F(a) \to F(b_i)$$

ואפשר להרחיב אותם $f_i\colon E \to E$. נסמן $K_i = f_i(K)$ לכל i. אז כמובן $K_i \cong K$, ולכל i מתקיים $K_i \subseteq E$ ולכן

$$K_1 K_2 \cdots K_r \subseteq E$$

מצד שני כל השורשים של f שייכים ל-$K_1 K_2 \cdots K_r$ ולכן $E \subseteq K_1 K_2 \cdots K_r$, כדרוש.

6.2 פולינומים ספרביליים

הגדרה 6.3. פולינום $f(x)$ המתפצל בשדה E נקרא **ספרבילי** (פָּרִיד) אם בפירוק שלו אין גורם כפול מן הצורה $(x - \alpha)^2$. בצורה פחות מדוייקת, אפשר לומר שכל השורשים של $f(x)$ שונים זה מזה בשדה הפיצול שלו, ולמעשה אין תלות ב-E. Separable

דוגמה 6.4. נתבונן ב-$F = \mathbb{F}_2(t)$ שהוא שדה השברים של החוג $\mathbb{F}_2[t]$. הפולינום $f(x) = x^2 - t$ הוא אי פריק ואי ספרבילי. רואים זאת לפי החישוב

$$x^2 - t = (x - \sqrt{t})(x + \sqrt{t}) = (x + \sqrt{t})^2$$

כי השדה הוא ממאפיין 2, והוא אי פריק כי $\sqrt{t} \notin F$.

הערה 6.5. דרך אפקטיבית לזהות פולינום ספרבילי היא לפי הקריטריון: $f(x)$ ספרבילי אם ורק אם $\gcd(f(x), f'(x)) = 1$.

בפרט, אם $f(x)$ אי פריק, אז הוא ספרבילי אם ורק אם $f' \neq 0$.

בפרט, במאפיין 0, כל פולינום אי פריק הוא ספרבילי.

תרגיל 6.6. האם הפולינום $x^4 - 8x + 16 \in \mathbb{Q}[x]$ ספרבילי?

פתרון. הנגזרת היא $4x^3 - 8$. צריך לבדוק האם הם זרים. נשתמש באלגוריתם אוקלידס כאשר קודם נחלק ב-4 (שהוא הפיך) ונמשיך עם $x^3 - 2$:

$$x^4 - 8x + 16 = x(x^3 - 2) - 6x + 16$$

נחלק ב--6 ונמשיך עם $x - \frac{8}{3}$:

$$(x^3 - 2) = (x^2 + \frac{8}{3}x + \frac{64}{9})(x - \frac{8}{3}) + \frac{512}{27}$$

ולכן הפולינום זרים. כלומר הפולינום $x^4 - 8x + 16$ ספרבילי.

תרגיל 6.7. האם הפולינום $x^4 - 8x^2 + 16$ ספרבילי?

פתרון. קל לפתור על ידי חישוב השורשים ישירות, אבל נשתמש בנגזרת במקום. הנגזרת היא $4x^3 - 16x$ ונשתמש באלגוריתם אוקלידס עם $x^3 - 4x$. נחשב

$$x^4 - 8x^2 + 16 = x(x^3 - 4x) - 4x^2 + 16$$

ומפני ש-$x^3 - 4x = x(x^2 - 4)$, כלומר לפולינום ולנגזרתו יש גורם משותף $x^2 - 4$, נקבל כי $x^2 - 4x^2 + 16$ לא ספרבילי.

6.3 הרחבות ספרביליות

הגדרה 6.8. הרחבת שדות K/F תקרא **ספרבילית** (פְּרִידָה) אם הפולינום המינימלי של כל $a \in K$ מעל F הוא ספרבילי. (כל איבר כזה נקרא **איבר ספרבילי**). Separable extension Separable element

דוגמה 6.9. אם F שדה ממאפיין $p > 0$, אז $F(\sqrt[p]{t})/F(t)$ אינה ספרבילית כי $x^p - t$ לא ספרבילי.

תרגיל 6.10. תהי K/F הרחבת שדות ספרבילית, ויהי L שדה ביניים. הוכיחו כי גם L/F וגם K/L ספרביליות.

פתרון. ברור ש-L/F ספרבילית, כי כל איבר ב-L הוא איבר של K. עבור K/L, יהי $a \in K$ ויהי $f_{a,F}$ הפולינום המינימלי של a מעל F. אז $f_{a,L} | f_{a,F}$ ולכן ל-$f_{a,L}$ אין שורשים כפולים. לכן K/L ספרבילית.

כעת מטרתנו תהיה להוכיח את הכיוון ההפוך. כלומר: אם L/F ו-K/L הרחבות ספרביליות, אז K/F הרחבה ספרבילית. שימו לב שבמקרה של מאפיין 0, הטענה טריוויאלית; שהרי במאפיין 0 כל פולינום אי פריק הוא ספרבילי. אנחנו נוכיח את זה במקרה של הרחבות סופיות, כלומר $[L:F]<\infty$.

הגדרה 6.11. דרגת הספרביליות של ההרחבה K/F, המסומנת $[K:F]_s$, היא מספר השיכונים של K בסגור האלגברי $\overline{F}$ של F שמקבעים את F. באופן שקול: זו כמות ההמשכות של $\mathrm{id}:F\hookrightarrow\overline{F}$ לשיכון $K\hookrightarrow\overline{F}$.

Separability degree

תזכורת 6.12 (מההרצאה)**.** יהי a איבר אלגברי מעל F עם פולינום מינימלי f. אז מספר ההרחבות של שיכון $\varphi:F\hookrightarrow E$ לשיכון $\psi:F(a)\hookrightarrow E$ שווה למספר השורשים השונים של $\varphi(f)$ ב-E.

תרגיל 6.13 (לבית)**.** אם $\varphi:F\hookrightarrow K$ שיכון ו-$f\in F[x]$, אז f ספרבילי מעל F אם ורק אם $\varphi(f)$ ספרבילי מעל K.

מסקנה 6.14. יהי α אלגברי מעל F. אז:

1. לכל שיכון $\varphi:F\hookrightarrow\overline{F}$ יש לכל היותר $[F(\alpha):F]$ המשכות לשיכון $F(\alpha)\hookrightarrow\overline{F}$. בפרט, $[F(\alpha):F]_s\le[F(\alpha):F]$.
2. α ספרבילי מעל F אם ורק אם יש בדיוק $[F(\alpha):F]$ המשכות כאלו (ובאופן שקול: $[F(\alpha):F]_s=[F(\alpha):F]$).

הוכחה. כמות השורשים השונים שיש ל-$\varphi(f)$ היא לכל היותר $\deg\varphi(f)=\deg f=[F(\alpha):F]$, ויש שוויון אם ורק אם יש $\deg f$ שורשים שונים, כלומר α ספרבילי מעל F. $\square$

מסקנה 6.15. אם K/F הרחבה סופית ו-$\varphi:F\hookrightarrow\overline{F}$ שיכון, אז:

1. יש לכל היותר $[K:F]$ דרכים להמשיך את φ לשיכון $\psi:K\hookrightarrow\overline{F}$. בפרט, $[K:F]_s\le[K:F]$.
2. אם K נוצר על ידי איברים ספרביליים מעל F, אז יש שוויון בסעיף הקודם.

הוכחה. נבחר $\alpha_1,\dots,\alpha_n\in K$ כך ש-$K=F(\alpha_1,\dots,\alpha_n)$. נוכיח את הטענה באינדוקציה על n. את המקרה $n=1$ הראינו במסקנה הקודמת.

נניח שהטענה נכונה עבור כל הרחבה עם n יוצרים. תהי $K=F(\alpha_1,\dots,\alpha_{n+1})$ הרחבה עם $n+1$ יוצרים, ונסמן $K_0=F(\alpha_1,\dots,\alpha_n)$. כל המשכה $\psi K\hookrightarrow\overline{F}$ של φ נקבעת על ידי התמונה של K_0, שהיא המשכה של φ ל-$K_0\hookrightarrow\overline{F}$, ומהתמונה של α_{n+1} ב-$\overline{F}$. מהנחת האינדוקציה, יש לכל היותר $[K_0:F]$ דרכים להמשיך את φ לשיכון $K_0\hookrightarrow\overline{F}$, ולכל המשכה כזו יש לכל היותר $[K:K_0]$ דרכים להמשיך אותו לשיכון $\psi:K\hookrightarrow\overline{F}$. בסך הכל נקבל שיש לכל היותר $[K_0:F]\cdot[K:K_0]=[K:F]$ שיכונים $K\hookrightarrow\overline{F}$ שממשיכים את φ.

בנוסף, אם $\alpha_1, \dots, \alpha_{n+1}$ ספרביליים מעל F, אז מהנחת האינדוקציה יש בדיוק $[K_0 : F]$ דרכים להמשיך את φ לשיכון $K_0 \hookrightarrow \overline{F}$. מתרגיל 6.10 נקבל ש-$\alpha_{n+1}$ ספרבילי מעל K_0, ולכן יש בדיוק $[K : K_0]$ דרכים להמשיך כל המשכה כזו לשיכון $K \hookrightarrow \overline{F}$. מכפליות המימד נקבל שיש $[K : K_0] \cdot [K_0 : F] = [K : F]$ המשכות של φ לשיכון $K \hookrightarrow \overline{F}$, כנדרש. □

טענה 6.16. תהי $K = F(\alpha_1, \dots, \alpha_n)$ הרחבה סופית של F. אז הבאים שקולים:

1. ההרחבה K/F ספרבילית.
2. האיברים $\alpha_1, \dots, \alpha_n$ ספרביליים מעל F.
3. $[K : F]_s = [K : F]$.

הוכחה. $\boxed{2 \Leftarrow 1}$ טריוויאלי.

$\boxed{3 \Leftarrow 2}$ מהמסקנה הקודמת.

$\boxed{1 \Leftarrow 3}$ נניח בשלילה שקיים איבר $\beta \in K$ לא ספרבילי. נתבונן במגדל השדות $K \subseteq F(\beta) \subseteq F$. את שיכון הזהות $\mathrm{id}\colon F \hookrightarrow \overline{F}$ אפשר להמשיך ל-$F(\beta)$ ב-$[F(\beta) : F]_s < [F(\beta) : F]$ דרכים, וכל המשכה כזו ניתן להמשיך ל-K בלכל היותר $[K : F(\beta)]$ דרכים. אלו כל ההמשכות של $\mathrm{id} : F \hookrightarrow \overline{F}$ לשיכון $K \hookrightarrow \overline{F}$, מטיעון דומה להוכחת המסקנה הקודמת. לכן כמות ההמשכות היא לכל היותר

$$[K : F]_s \leq [K : F(\beta)] \cdot [F(\beta) : F]_s < [K : F(\beta)] \cdot [F(\beta) : F] = [K : F]$$

בסתירה. □

מסקנה 6.17. אם K/F ו-L/K הרחבות סופיות וספרביליות, אז גם L/F ספרבילית.